

ОБРАЗОК З ЖИТТЯ ПІДКАРПАТСЬКОГО НАРОДУ

I

Батько хотів йому лишити село і при своїх спосібностях, певно, був би сього добився, коли б був не так дуже любив своє потомство. Але що любив Гава без пам'яті, то й не зумів удержати належної міри в своїй, захланності. Кусав, як то кажуть, більше, ніж міг проковтнути. Ну, і подавився, і лишив Гава без крейцара.

Вмираючи, сю одну тільки дав йому науку:

— Гава, коли тобі в житті трафиться дещо доброго, хоч би й що найменше, все кажи: хвала богу, на початок і се добре!

Гаві було дванадцять літ, коли батько його відумер. Виростав він у селі, по цілих днях гуляючи з своїми ровесниками — сільськими хлоп'ятами, волочився по хатах або для іграшки руками ловив раки в потоці. Ще дитиною проявляв він надзвичайну цікавість, проворність і хитрість і знав про хлопське життя-буття далеко більше і докладніше, ніж десятеро хлопських дітей в його віці.

По смерті батька взяла Гава під свою опіку якась далека своячка, тітка чи стрийна, що жила в Дрогобичі. Була то стара жидівка, проста перекупка, що з свого нужденного зарібку удержувала п'ятеро власних дрібних дітей. Крім них були вже у неї три дорослі сини, що жили на своїм хлібі, робили самі на себе і не думали навіть допомагати матері.

Опікунка віддала Гава "до терміну" до шевця, але Гаві не сподобалося те ремесло. Бо коли зараз на другий день по його вступленні один челядник, посилаючи його до шинку по горілку, замість грошей на "кватирку" дав йому в потилицю, то Гава, оголомшений таким дивоглядним завдатком, нагадав собі: мимоволі послідній заповіт свого

батька і голосно крикнув: "Хвала богу, на початок і се добре!" Той "дотеп" так подобався всім челядникам, працюючим у варстаті, що від того дня щохвиля то один, то другий робив Гаві "добрий початок" то п'ястуком, то потягачем, то шилом, то копитом. Тиждень прожив Гава серед такої муки, але довше бідний хлопчина не видержав: утік від майстра і з слізьми просив свою опікунку, щоб не давала його більше до ремесла.

— Я і без того зароблю собі на хліб! — гордо запевнював він.

— Як же ти, дурнику, заробиш, не вміючи ніякого ремесла? — питала тітка.

— А що ж то я гой, чи що, — скрикнув Гава, — щоб я й без ремесла не зумів жити?

Сей заміт був міткий і переконав Гавину опікунку. Вона дала Гаві повну волю робити, що хоче, а тільки згори заявила йому, що довше як тиждень задармо не може його годувати. Досить, що дасть йому задармо спати в своїй хаті.

— Тиждень задармо! — радісно скрикнув Гава. — Значить, те, що я за сей тиждень зароблю, буде моє! Хвала богу, на початок і се добре!

II

Гава нагадав собі своє сільське життя на улиці, в потоці, серед піль, в лісі з сільськими хлоп'ятами, те життя свободне, повне забав, свіжого повітря і руху. Але тепер йому було не до забав. В тих споминах хотів він найти щось таке, що би тепер можна було визискати. І найшов.

Проходячи щорана по ринку, завсігди видав бабу, що сиділа коло великого коша, повного живих раків, і продавала їх на копи або й на штуки. Нагадав собі, як то справно він колись умів ловити оті самі водяні

сотворіння, і зараз метнувся розпитувати жидів, де і чому можна би продавати раки. Але що питав про таку "трефну" річ, то жида не то що нічого йому не сказали, а ще й закричали його. Та Гава тим не знеохотився. Пішов просто до тої жінки, що продавала раки. То була жінка мельника з Вороблевич; її чоловік ловив ті раки в тамошнім великім ставі, але в Дрогобичі продаж ішла так добре, що звичайно годі було настарчити на всіх покупців. Стара дуже радо пристала на те, щоб купувати раки від Гави, кілька їх буде мати, і обіцяла йому платити по 10 крейцерів за копу, хоч сама за ту саму копу брала по 15, а часом і по 20 крейцарів. Та Гава рад був і тому. Не гаючи часу, він ушив собі довгий і вузький мішок з мотузком через плечі і на другий день рано, захопивши за пазуху добру байдицю хліба, поплентався за місто шукати місця, де водились раки. Але в ріці, що тече коло Дрогобича, було їх мало — гибли від нафтового фузлю, що стікав з фабрик у ріку і затруював її воду.

От і пішов він горі водою, поки не наскочив на потічок, що плив від села Дерижич посеред сіножатей, попри дубовий ліс Тептюж. Потічок був невеличкий, але що плив звільна, то й багато в нім було крутих закотелевин, глибоких і тихих вирків. Береги його майже без перерви оброслі були лозиною та вільшиною, що понадвисала над саму воду і полоскала в ній своє коріння. Гава аж у долоні сплеснув з радості.

— От місце; раз місце! Як навмисне для раків сотворене! — скрикнув.

І справді, досить було раз уважно глянути на дно потоку, щоб переконатися, що раків у нім тьма-тьменна. Сусідні селяни раків не їли, то й плодились вони собі супокійно. Гава мало що на землю не кинувся та не цілував тих благословених берегів, котрі вважав уже як свою власність.

Зараз поскидав з себе все шмаття і навіть сорочку, зв'язав усе вкупу і сховав за корчик, перевісив мішок через плечі і поліз у воду. Помаленьку, за порядком, лиш злегка постогнувши, почав встромлювати руку в рачачі печери і мало що не з кожної витягав величезного рака, що надармо рознімав щипці, кивав довгими вусами і витріщував свої глупі

очі, немов дивуючись, що се за новий порядок настав у потоці, де від віку-правіку ніхто не робив ніякої кривди рачачій породі.

Не минуло й години, а Гава мав уже цілу копу здоровенних раків в торбі. Ще година, і мішок був уже такий повний і тяжкий, що мотузок почав в'їдатися йому в тіло. Гава почув голод і втому. Вода зіссала його, продрог, а ще й трава "різючка", що росла здовж берегів, не в одному місці порізала йому до крові голе тіло.

— Е, досить на нині! — сказав сам до себе і вернувся до своєї одежі, тягнучи за собою по воді мішок з раками.

— Богу дякувати, — готорив далі, одягаючися і цокочучи зубами, — на початок се зовсім не зле. Рахуючи копу лиш по 10 крейцарів, то я за нинішню здобич дістану більше як 20 крейцарів, а се може мені вистарчити на прожиток на цілий тиждень! Е, добре йде! — крикнув Гава і почав підскакувати на одній нозі над потоком, не знати, чи з радості, чи щоби ogrітися по довгій купелі. А відтак виломав суковату палицю, почепив на її кінці мішок з раками і, взявши палицю на плечі, пішов до Дрогобича, доїдаючи дорогою той кусник сухого хліба, що дала йому тітка на весь нинішній день.

До міста було зовсім не близько, щонайменше півмилі, а для Гави, що намерзся в воді, примлів трохи з голоду і ще й двигав мішок на плечах, була се таки дуже далека дорога. Ледве пізнім вечором доплівся до нужденної хатини своєї опікунки. Зразу він боявся, щоб його раки в мішку без води не поздихали, і через усю дорогу прислухувався до їх тихого шелепотання в мішку. Але, переконавшись, що шелепотання те не втихає, набрав надії. А все-таки, коли прийшов додому і висипав свою добич в цебрик з свіжою водою, переконався на свою велику гризоту, що майже півкопи було неживих. Мало хибло, щоб Гава не розплакався по такій страті. Перевертаючися з-боку на бік на своїй твердій постелі, він помимо тяжкої втоми довго сеї ночі не міг заснути, а все думав, як би то йому на будуще так зробити, щоб ані один рак у нього не здох по дорозі. Але самому годі було що путнє придумати, то й заснув Гава з тою

постановою, щоб таки завтра розпитати про сю справу в тої старої мельнички, котрій він мав достарчувати раків.

III

У великій пригоді стали Гаві ті раки, та не надовго. Селяни, котрих сіножаті прилягали до того потоку, стрічаючи його мало не щодня в воді, зразу не звертали на нього ніякої уваги, але, додивившись, що се жидок і що ловить раки, і знаючи, що жиди раків не їдять, доміркувалися, що, певне, він ловить їх на продаж, і заказали йому ловити в їх потоці. Гава зразу думав, що се жарт, — та-бо люди почали сварити. Він ще попробував кілька разів ходити крадькома, але коли раз селяни спіймали його, набили, раки відібрали, ще й з одежі хотіли обдерти, то Гава переконався, що заробіткові його прийшов кінець.

Та не досить того, — на ринку появилися тепер небезпечні супірці, що швидко попсували увесь торг. Селяни, бачачи, що за тих бридких і погорджуваних раків можуть бути некепські гроші, кинулись самі ловити їх і посиляли день-денно цілі орави своїх дітей на потік. Щодень вивозили на торг цілі мішки раків, так що швидко раки стали зовсім ніпочому. Але так само швидко і потік зовсім опустів, і в ньому лишився тільки дріб'язок, зовсім для торгу не придалий.

Гірко плакав Гава, не так від побоїв, як задля того першого в своїм житті розчарування. Проклинав селян, проймався ненавистю до них, але zarazом почував, що против сили нічого не порадить. Другого такого потоку близько не було, та й до чого б він йому придався? Оставалось тільки одно — шукати якого-небудь другого зарібку.

— Чого се ти так волочишся без усякого діла, Гаво? — запитав його раз старий Фавель.

— А що ж маю робити? — відказав Гава.

— Не маєш що робити? — здивувався Фавель. — То зле, коли не маєш що робити. Жид усе повинен мати що робити.

Гава розповів йому про своє горе з раками.

— Дурень ти, Гава, — сказав на те Фавель. — Не жидівська то річ, трэфні раки ловити.

— Але гроші за них не трэфні, — відповів Гава. — Я прожив за них більше як два місяці і ще встиг наскладати цілі два ринські!

— Цілі два ринські! — скрикнув Фавель. — Е, то ти богач! Слухай, Гава, — сказав він, помовчавши хвилю, — ходи зі мною по селах на заробітки!

— Які ж у вас заробітки?

— Не знаєш, які у мене заробітки? "Щетини, кожушини, волосини" — от що я купую. І ти будеш зі мною до спілки. Прийдемо в село, ти візьмеш одну половину, я другу; ти будеш купувати для себе, я для себе.

— Ни, а як накупимо, що тоді?

— Я тебе навчу, що тоді робити, кому і як продавати.

— Е, а може, се кепський гешефт?

— Не бійся, дурню! Старий Фавель на зле тобі не нарадить і обдурювати тебе не буде. Виджу, що ти хоч малий, але хлопак справний, то й гадаю собі, що ліпше ж тобі заробити що-небудь, ніж ту по місті без діла шлятися. Ходи!

— А скажіть наперед, кільки ви можете отак на тиждень заробити?

— Як часом, Гаво. Можна заробити ринського, а можна й десять, не рахуючи страви.

Гавині очі заблищали диким огнем, коли почув, що можна за тиждень заробити й десять ринських. Таж то страшенні гроші! Нерішучість його відразу пропала.

— Добре, — сказав, — піду з вами. Коли вирушимо?

— Завтра.

— Добре, піду завтра. Тільки знаєте що, реб Фавель? В неділю ми мусимо бути знов ту.

— Я звичайно вертаю в п'ятницю, а іноді буваю в місті й по два рази до тижня.

— І через понеділок ми мусимо оставатися в місті.

— А то чому?

— Тому, що я придумав ту ще один гешефт.

— Он я-а-а-к! — протяжно сказав Фавель й обкинув Гаву пильним поглядом, чудуючись його непосидючій запопадливості.

IV

Весь тиждень ходив Гава з Фавелем по селах, викрикуючи попід вікнами хат: "Щетини, кожушини, волосини!". Грубим костуром боронився від сільських собак, торгувався з людьми, як старий, привичний до того торговець, і зависливим оком поглядав на селянських дітей, що свобідно гуляли по вільнім просторі. Пора була робуча, торги

йшли мляво, і оба вони з дуже невеличкою здобичею вернули до Дрогобича в п'ятницю вечором. Свинську шерсть заніс Гава до щіткаря і продав добре, а решту товару купив у нього сам Фавель. Весь тижневий заробіток, по відрахуванні харчів, не дав навіть і ринського. Гава скривився.

— Не бійся, дурню! — сказав Фавель. — Чого ж ти хочеш? Тепер літо, в полі робота, а наш торг тільки зимою красний. Зимою хлоп свині ріже, тоді й шерсті у нього досить, а іноді й шкурку з куниці, борсука або зайця так за ні за що купити вдається, от тоді і гешефт!

Але Гава вже не слухав. Се все було для нього "колись-то буде", а він дбав про те, що тепер є. На другий день, хоч то був сабаш, він пішов до патичкарні (фабрики сірників) і купив гуртом за цілого ринського сірників, а осібно сірникових коробочок. Не питаючи, що свято і що опікунка підняла сварку, він зараз узявся укладати сірники в коробки і укладав їх по-своєму, міркуючи й рахуючи, так що надвечір мав їх уже 150 замість куплених 100, рахуючи кожду по крейцару.

Настав понеділок, торговий день в Дрогобичі. Гава набрав сірників, кинувся на ринок та по торговицях, де стояли хлопські вози, і почав з усеї сили викрикувати:

— Сьиріки свіже, сьиріки!

Для ярмарку се була новинка, то швидко й обступили його баби і хлопці. Хоч недалічко, на підсінню, було багато прилавків з сірниками, шилами, батогами, ремнями і всякою подріб'ю, потрібного в господарстві, то все-таки Гавин товар розхапували люди, як малину. Одному не хотілося відходити від воза, щоби хто чого не стягнув; другий купував тому, що на підсінню велика глота, а тут і вибрати, і розглянути можна вигідно; третій купував попросту тому, що й другі купують. До вечора Гава розпродав усі свої сірники і заробив від ринського цілих 50 крейцарів.

— Ну, хвала богу, — сказав він, — на початок се навіть дуже добре!

Від того часу торгівля його розділилася надвоє. Весь тиждень він ходив с Фавлем по селах, скуповуючи щетину та шкірки, а в понеділок бігав по торговицях з сірниками. З часом ота його понеділкова торгівля сама собою розширювалася.

— А не маєш ти батогів, жидику? — запитав раз у Гава селянин, котрому той тикав свої сірники.

— Батогів? — видивився Гава. — А нащо вам батогів? — Йому здавалось, що чоловік кпить собі з нього.

— Як то нащо? На продаж. Купив-бим, а не хоче ми ся йти на підсіння.

— А відки я маю мати батоги?

— Як то відки? Жид усе повинен мати.

Ті слова Гава твердо собі затямив.

— Знаєте що, нанашку, — сказав він, подумавши хвилину, — зачекайте трошечка, зараз вам будуть батоги.

І духом він побіг на підсіння і купив з півтузина батогів, до вибору, шнуркових і ремінних. Продав їх того дня без зиску, бо не міг брати дорожче, ніж брали на під— сінню, а там знов не хотіли йому продати дешевше, ніж другим. Але в голові догадливого хлопчини вже наклювалася думка: докопатися до джерела, з котрого продавці на підсінню діставали ті батоги, а з ними й свої зиски, і там добратися до такого самого гешефту, який так гарно удавався йому з сірниками.

Минула зима, минув і цілий рік серед такої роботи. Гава не жалував ані рук, ані ніг, ані горла, але ж бо й заробляв так, що й не один старший жид міг йому позавидіти. А тим часом заробіток сей уже не вдовольняв його. Найбільше лютила Гаву конкуренція, що, немов тінь, ішла за його слідом. Тепер вже щопонеділка множество маленьких жиденят розбігалось по місту з сірниками, батогами, маззю для возів і з усяким дріб'язком; заробок ставав менший, а натомість ошуканство, майже в живі очі, змагалось і відстрашувало покупців. Прийшлось Гаві шукати нових заробітків.

Від давнього часу звертав на себе його увагу старий чоловічок у старосвітським міщанським уборі, який носять ще декуди по малих, глухих місточках. Щопонеділка являвся він на базарі з чіпцями, білими і зеленими, дуже гарної домашньої роботи. Поначіпляє ото тих чіпців на палицю з дзвінком, прикріпленим до її горішнього кінця посеред різнобарвних скиндячок, і йде собі тротуаром довкола ринку, держачи палицю високо понад сутолокою людських голів, час від часу потрясає нею, але не каже нікому й слова. Купували у нього, але мало. Старий, очевидно, був непривітливий, до розмови не охочий і торгуватися не любив. Перше його слово, то була вже й послідня ціна його товару.

— А що, мамуню, — спитав раз Гава у якоїсь жінки, що йно що купила чіпець у того чоловіка зовсім без торгу — добрі чіпці той чоловік продає?

— Хто, Староміський? О, нема над його чіпці. Один на десять літ вистане. Я се для невістки купила. Не перший раз у него беру, і ціна у него все однакова.

— А чому ж у него так мало купують?

— Або я знаю! Бо не жид. До жидів усі йдуть і беруть послідне дрантя, та ще й наторгуватись мусять до семого поту, заки за таку саму ціну дістануть.

Гава швидко надумавсь і приступив до міщанина.

— Щасти біг вам, пане Староміський! — сказав він, кланяючись.

Старий здивованими очима з-під навислих брів глянув на мізерного обідраного жидка, що вітався з ним, немов із старим знайомим.

— Тьфу на твого батька клапчастого, — сказав він, відпльовуючись, — а ти відкіля мене знаєш?

— Ни, пане Староміський, хто би вас не знав! Вас, богу дякувати, всі знають. А почому чіпчики продаєте?

— По двадцять нових, або що?

— Та я би хотів у вас купити.

— Агу, а тобі нащо? Чи для матері твоєї лисої?

— Для матері або й не для матері, а вам що до того? Кілько їх ту маєте?

— Ще вісім, або що?

— Ни, які ж бо ви! Вісім по двадцять нових, то шіснадцять шісток. А що спустите, як усі візьму?

— Тю на твою голову паршиву! А тобі нащо всіх?

— Що спустите, як усі візьму? — товк своє Гава, всміхаючись.

— Та відчепися ти від мене! — скрикнув Староміський. — Я не твій дурень, щоби ти собі з мене кпи робив!

— Ни, ни, хочете дванадцять шісток? Ні? От вам тринадцять за всі нараз, готовими грішми! Чого вам треба? Маєте волочитися з ними ще три понеділки, то чи не ліпше вам відразу готові гроші взяти?

Старий задумався, ще не довіряючи Гаві. Такої гуртової продажі йому ще не лучалось робити.

Промисл той держався в його родині здавен-давна, по старосвітському обичаю. Дід його і батько, люди досить маючі, занімалися тим промислом лише десь-колись, у вільних хвилях, плели чіпці "на уряд", т[о] є[сть] коли хто замовив, і ніколи не носили їх на продаж по базарах. У нього вийшло інше діло. Розділивши предківську землю між двох найстарших синів, що жили кождий осібно, господарями, хоть і не заможними, старий Староміський з жінкою лишились на своїм старім гнізді, та ще й не самі: у них були ще три доньки, здорові, гарні і статні, тільки що всі три були каліки на ноги. Ноги їх зуроду були якісь зачахлі і безсильні, так що всі вони ледво-не-ледво могли рушатися з місця на місце. Ті бідні істоти, скривджені природою, немов навмисно призначені були для сидячої роботи, для нипання над нитками та голками, що й справді заповнювали усе їх життя. Шевкині вийшли з них славні; своєю роботою вони не тільки заробляли на свій прожиток, але ще й старих своїх запомагали. Коли не ставало шитва, вони плели чіпці, а мати або порпалась в невеличкім огородці перед хатою, або доглядала корови та другого хатнього господарства. А коли чіпців назбиралося кілька пар готових, батько мандрував з ними до поблизьких міст в торгові дні, ходив з одного ярмарку на другий і добував з того торгу, відрахувавши власні видатки, рідко коли більше як 20—30 крейцарів з торгового дня. Мало коли йому удавалося розпродати весь товар, що виніс на торг. А тут ні з сього ні з того якийсь дрантивий жидок купує все нараз!

— Давай чотирнадцять! — сказав Староміський.

— Ни, дай боже добрий початок! — сказав Гава і відрахував гроші. — Але давайте все, з ліскою!

— А ліски тобі нащо?

— На щастя!

— Тьфу на твою голову! Бери й ліску, тільки за дзвінок 10 крейцарів зверни!

— Знаєте що, нанашку, — сказав Гава, — заждіть ви ту в шинку, я вам ліску зараз принесу. Я тільки так, в позику її візьму.

— Ну, добре, — пробовкнув Староміський і поплівся до шинку, щоб випити склянку пива на такім добрім торзі. Але, сидячи за столом, при пиві, знов почув якесь невдоволення.

— Одурих мене проклятий жид! — воркотав він. — І чіпці за песі гроші купив, ще й палиця враз із дзвінком пропаде.

Але воркотав він се без переконання, так тільки, щоби воркотати, бо по правді рад був тій продажі, а палиці ніщо було жалувати — палиця була проста, ліскова і дзвінок абиякий, маленький.

А тим часом Гава, діставши в свої руки чіпці з палицею, духом опинився насеред ринку, межі возами, далі кинувся по торгових, по підсіннях і всюди такого вереску наробив, вихваляючи свій товар, що народ почав збігатися довкола нього, немов він якого ведмедя водив з собою. Не минуло й півгодини, а вже Гава розпродав чіпці не по 20, а по 25 крейцарів.

— Доброго вам здоров'я, пане Староміський! — з таким окриком влетів він до шинку, увесь почервонілий і задиханий. — Ось вам ваша ліска.

— А чіпці де? — спитав Староміський.

— Як то де? Заніс додому. Знаєте що, може, вип'єте ще склянку пива?

— Та випити б то чоловік випив, але грошей дасть біг. Треба ще ниток на нові чіпці купити.

— Ни, випийте за мої гроші. А я вам за той час буду щось казати.

— Тьфу на твого батька запливомізького! Чи помана якась учепилася мене з тим жидюгою? — воркотав Староміський, але сим разом усміхався зовсім добродушно, поки Гава замовляв пиво. — Ну, що ж там маєш мені казати? Кажи!

— Хотів я вас запитати, чи багато ви таких чіпців на тиждень можете зробити?

— Як до потреби. Звичайно робимо десять. Але якби тільки нитки, то ми могли би зробити й сорок, і п'ятдесят. Можна би всі три дочки до роботи засадити, ще й стару до помочі. Тільки біда, що мало продаємо, то й на якого чорта їх і робити так много?

— Знаєте що, зробіть ви для мене на другий понеділок п'ятдесят. Я від вас усі куплю. По 15 крейцарів за кожний.

— Еге-ге, дешево би ти хотів.

— Ни, але ж я беру всі нараз, то також щось значить. Не потребуєте по ярмарках волочитися. Нічого вас то не обходить, чи буде добрий торг, чи ні, — ви маєте своє. А я ще чи продам, чи не продам, то тільки бог знає.

— Ну, вже би то ти та не продав! Твій предок, Юда Скаріотський, і Христа продав, а ти би чіпця не продав! Ні, серденько, дай по вісімнадцять за чепець, то й згода.

— Але ж змилюйтеся, пане Староміський! — лебедів Гава. — Самі бачите, я бідний жидок, сам не раз не маю що їсти, а вам заробок даю. Ни, нехай буде по шіснадцять! Коли хочете, то й завдаток вам дам, щоби-сьте мали за що ниток закупити. А знаєте що, робіть пополовині, — половину чіпців білих, а половину зелених, бо в деяких селах носять білі, — а зелених не купують.

— Коли ж бо зелена нитка міцніша! — простодушно відказав Староміський.

"От старий дурень! — подумав собі Гава. — Якби я знав, що ті міцніші, а другі слабші, то міцних би й зовсім не робив, ані не продавав. Адже ж се для мене страта. Хіба ж ота баба не говорила, що один чеpecь десять літ носить? А се значить, що через сих десять літ другого не купить. Тьфу на таку дурну голову!"

І додав голосно:

— Ви вже о то не дбайте, котрі міцніші, а котрі слабші, а робіть так, як я вас прошу. Я знаю, що ваша робота добра, побачу, як піде розпродаж. А як піде добре, то ми з вами зробимо таку згоду, що ви будете собі помаленьку плести і гроші загібати, а я буду розпродувати. Ви позбудетеся клопоту, а може, що й для мене капне.

— Чи ще би такому шпекулянтові не капнуло! — мовив Староміський і поплескав Гаву по плечу. — Тебе, певно, мати в самі кучки породила, та ще й в слотаві, і під самим óкапом поклала, то вже там на тебе добре накапало, не бійся!

Ударив по руках, і Гава тут же дав Староміському в задатку ті самі 2 ринські, що іно виручив з продажі його чіпців.

А на другий понеділок, одержавши цілої півсотки чіпців, він не продавав їх уже на базарі, але вирушив з ними по селах, то продаючи, то

мінняючи їх, то даючи в додатку за інший товар, і рідко з котрої хати виходив без доброго зиску.

VI

— Ну, діти! — кричав Староміський, входячи до своєї вбогої хати. — Тіштеся, дав нам бог щастя!

— Богу дякувати! — відповіла Староміська, стара поморщена жінка.
— Богу дякувати! А яке щастя?

Староміський, не кажучи й слова, видобув із своєї шкіряної торби кілька великих клубків півшовкових ниток, а далі кілька ліктів різнобарвних скиндячок і блискучих скляних коралів для "дітей".

— На, маєте! — крикнув гордо, розкладаючи всі ті скарби на столі.

Мати і "діти" тільки очі витріщили.

— А то що? А то відки? — в один голос запитали всі три дівчата.

— Ага, відки? Від жида.

— Ну, знаємо, що не від вовка. Але за які гроші?

— За жидівські.

— Та-бо говори на розум! — перервала стара. — Де чіпці?

— Продані всі до одного! І не досить на тім. На другий понеділок має бути готових ще п'ятдесят штук, і мусить бути готових, аби ту не знати що! Я вже завдаток узяв, цілі 2 ринські.

— П'ятдесят штук! — скрикнули всі чотири жінці. — А то для кого тільки чіпців потрібно?

— Певно, десь ціле село дівчат нараз замож іде, — жартувала старша дочка.

Староміський розповів свою пригоду з жидком в Дрогобичі.

— Ей, старий, — журливо сказала Староміська, — вважай лишень, щоб тебе той жидок у дурні не пошив!

— Як, мене має пошити? — крикнув Староміський. — Я його можу пошити, бо-м узяв від нього два ринські завдатку. А він що мені може зробити?

— Може взяти чіпці і не заплатити.

— Го, го, на таку полову мене не зловить! Положи гроші, то й бери товар, така в мене установа.

— Але ж ти не знаєш, хто він і що він, то як же ж можеш заходити з ним у діло?

— А мені що до того, хто він і що він? Нехай тільки роботу дає і гроші платить! А там нехай собі буде і чорт лисий, щоб тільки ми своє діло чесно зробили.

— Бійся бога, чоловіче, що се ти виговорюєш! — скрикнула стара, хрестячись побожно, і вже більше не розпитувала про того жида.

Вся сім'я Староміських зараз позасідала до варстатиків. Весь тиждень робота ішла як на машині. Всі сиділи, не розгинаючи спини, не

досипляючи ночей, ледве встигаючи припочити кілька хвилин під час обіду, полуденку і вечері.

Тільки й було розривки для бідних дівчат при тій одностайній і вкучній роботі, що співанки. Співали вони невгаваючи, в піснях виливали свою наболілу душу. Тут чутно було жаль об тім, що їм не можна ужити молодого віку, не можна гуляти в тім блискучім і клекотячім водовороті, що шумно проносився поперед вікна їх бідної хатини і від котрого вони, здавалось, навіки були виключені, немов галузка, занесена бурею далеко в море, а відтак викинена хвилею на сухий каменистий берег.

А старий батько під голос їх пісень, немов дитина, снував рожеві плани.

— Не бійтеся, діти! — говорив він. — Якось-то бог дасть, буде колись і на нашій улиці празник. Пождіть лишень! Сього тижня заробимо вісім ринських, другого тижня вісім, щотижня вісім, Сусе Христе! Кілько ж то за рік буде! П'ятдесят, тижнів по вісім ринських, тож-то цілі чотири сотки. А нам же при тім, що маємо, на весь рік на життя і всі потреби й одної сотки аж занадто буде. То три сотки будемо могли готовими до скрині зложити, — розумієте, що то значить?

— Е, чи дасть-то ще біг нашому теляті вовка спіймати! — в задумі сказала Староміська. — Ліпше би то, старий, рахувати те, що в руках маєш, а не те, що ще в жидівській кишені сидить.

— Мовчи, стара! Не з тобою говорять! — крикнув він з жартівливою погрозою. — Я тут хотів нашій Маринці щось сказати про одного такого пройдисвіта, що то називається Андрусь Тихий.

— О, так же щось, — скрикнула найстарша донька і зачервонілася, немов уся полум'ям спалахнула. — Що він вам за пройдисвіт такий удався?

— О, видиш, як за ним обстає! — жартував Староміський. — А чим же не пройдисвіт, коли покинув рідну оселю і десь аж за десяту межу забіг, до Добромиля долі шукати? А як забіг, то вже й ніколи не навідається.

— Та до кого йому ту навідуватися? — живо відказала Маринця, низько-низько склонивши почервоніле личко над столиком і працюючи з подвійним, якимсь нервовим поспіхом.

— Ні до кого навідуватися? — не то жалібно, не то жартівливо скрикнув батько. — Невже-таки ні до кого? Ніхто його не дожидає? Ніхто про него не згадує, Маринцю, га?

Замість відповіді на той жарт, гарячі сльози грубими краплями закапали на зелену шовкову тканину.

— Бійся бога, Маринцю! — з переляком скрикнув батько. — Ти плачеш? Цить, дитино моя! Я ж не хотів тебе нічим докорити. Противно, я хотів тобі сказати добру новину.

Дівчина підвела на нього свої глибокі, ще блискучі від сліз очі.

— Яку там новину?

— А таку новину, що твій Андрусь добру службу найшов. Оногди я здибав його в Добромилі. Каже: служу у попів, у василіан. І добре платять, ще й збоку дещо заробити можна. За півроку, каже, ждіть мене в своїй хаті. Розумієш, що се значить?

Маринця розуміла дуже добре, але не відповіла ані слова, тільки лице її знов залилось густим рум'янцем, а в очах заіграли веселі іскорки.

Той Андрусь, про котрого ішла бесіда, то був бідний сирота, наймит. Служачи у господаря, близького сусіда Староміських, частенько заглядав він до тої старої, похиленої, а все-таки опрятної і якомь

особливо для нього привітливої хати. Швидко батько й мати покмітили, що ясні очі і тихі, щирі розмови їх найстаршої дочки Маринці зробили для Андруся їх хату ще привітливішою і теплішою. Маринця про свої зачаклі ноги була гарна дівчина. Її каліцтво і сидяче життя придали її характерові якусь надзвичайну рівність, м'якість і вдумчивість; життя не встигло ще витворити в ній тої злоби, що буває найсумнішою прикметою всіх людей, покривджених природою. Андрусь часто бував у Староміських, помагав іноді старій дещо зробити при господарстві, а коли вислужився у свого господаря, то між ним і Маринцею ціле діло їх майбутнього життя нищечком було обдумане і обговорене. В Андруся був невеличкий клаптик власної батьківської землі, "вітцівщина", на котрій від біди можна було хоч як-не-як господарювати та хліб їсти. Але Андрусь на те не спускався. Йому не хотілось бути кепським господарем на дрібнім шматочку землі.

— Що я буду на такому клаптику робити? — говорив він до Маринці. — Ні я господар, ні я жебрак. Ліпше я ось що зроблю. Мені ще два роки чекати, поки буду вільний від військового побору і зможу женитися. Так от я ще ті два роки послужу добрим людям, а землю за той час в аренду віддам, як і досі. А як не візьмуть мене до війська, тоді землю оту продам, доложу дещо з того, що заслужу, куплю добрий віз, пару коней і возьмуся до зарібку, до фірманки. Тепер, чути, мають попри наші міста колію залізну вести, то заробок при ній дуже добрий буває. При будові пісок, каміння, дерево і всяку всячину довозити, а й потому до машини то збіжжя, то дерево, то що раз на раз довозити треба. Я се діло знаю, в Перемишлі три роки при тій роботі був і добре до всього придивився.

Виходячи з Старого Міста, Андрусь розмовився й з родичами Маринці, заявив їм, що хоче з нею женитися, і вияснив свої замисли на майбутнє. Старі радо його прийняли, бо знали Андруся яко доброго робітника і добру сумирну дитину.

Маринця дожидала його з тугою, котрої силу й постійність зрозуміти може тільки хорий або арештант. Новий заробіток, котрого так несподівано достарчив їм Гава, зміцнив її надії тою думкою, що й вона своєю працею здужає причинитися до осущення своїх улюблених

замислів і до забезпечення добробиту цілій родині. Бідна дівчина, встаючи й лягаючи, молила бога за свого незнайомого, а так великодушного добродія, яким являвся їй Гава. Молилась за нього і ціла родина Старомиських. Молодий, здоровий і спосібний до тяжкої праці мужчина був конечно потрібний в тій хаті, де жили самі каліки та немічні. Він— усім додав би нового життя, нової надії. Молодші сестри від самого початку зближення Андруса з Маринцею радувалися будущим щастям своєї сестри, вважаючи його немов завдатком свого власного щастя. Чіпці виростали під їх пальцями і сходили з варстатиків швидко один за одним. Головам, котрим судилося колись носити їх, мабуть, і вві сні ніколи не являться ті тихі, пишнобарвні надії, мрії, бажання і молитви, що снувалися в оцих молодих сумовитих дівочих головах при їх плетенні, перепліталися при кождім вузлику, розвивалися за кождим по-майстерськи зв'язаним очком. Навіть стара Старомиська під впливом загального розохочення немов помолодшала і випростувала потроху свою згорблену поставу.

VII

Минув тиждень, — усе йшло якнайліпше. Чіпці були готові. Старомиський доручив їх Гаві, дістав гроші, дістав замовлення на нових п'ятдесят чіпців і завдаток на матеріал і в дуже радісній настрої вернувся назад додому. Робота закипіла наново.

На слідуючу неділю до нього навідалися несподівані гості. Сам їх добродій Гава загостив до їх хати. Побачивши нужденного, обдертого і запорошеного жидка, Старомиська хотіла дати йому кусень хліба, думаючи, що се жебрак, але в тій самій хвилі чоловік її пізнав Гаву, скочив з постелі, на котрій спочивав трохи по обіді, і обняв Гаву, як сина.

— То ти, Гаво? А ти що ту робиш?

— А що маю робити? Приходжу вас навідати. Маю ту гешефти, то й думаю собі: давай зайду за одним заходом до Старомиського.

— Маєш ту гешефти? Ту, в Старім Місті? А які ж ти ту з Дрогобича можеш мати гешефти?

Гава усміхнувся.

— От так собі! — відповів, схиливши голову. — Наші жидівські гешефти. Ни, а чіпці готові?

— Аякже! Готові й спаковані. Власне мав я пополудні з ними до Дрогобича рушати.

— Ни, то не потребуєте рушати, я собі сам заберу.

— А як же йде розпродаж?

— От яко-так, — недбало відповів Гава. — Клопоту багато, а пожитку мало.

— Хто би там тобі вірив? А втім, що ж, ти молодий, то й поклопотатися тобі не завадить.

Гава недовго розмовляв з Староміським, але весь час уважно придивлявся його хаті і всій домашній та родинній обстанові, взяв чіпці, заплатив гроші, замовив нових п'ятдесят на слідуючий понеділок і просив Староміського, щоби заніс йому їх до Самбора, де він буде на них чекати. Староміська дивилася на се все і з дива не могла отямитися. А коли Гава сказав, що мусить іти, то вона заявила йому вдячність цілої родини тим способом, що дала йому на дорогу шість варених яєць, котрі Гава прийняв з нетайною радістю.

Не от так собі ходив Гава в неблизьку дорогу з Дрогобича до Старого Міста. Проходячи з села до села, він торгував чіпцями, скиндячками, коралями, купував шерсть, шкірки з куниць, зайців і видр, придивлявся і розпитував, де й якими промислами селяни зацікавлені, і все те укладав

в своїй пам'яті, мов у скрині, з котрої в разі потреби можна й треба буде видобувати добрі гроші.

Особливо сим разом хотів він придивитися до домашнього життя Староміського, розвідати про його обставини родинні і маєткові і відповідно до них уладитися так, щоб ніяким світом не випустити з рук сеї золотої нитки. Старий Фавель під час довгих вандрівок по селах при кожній нагоді давав йому мудрі ради, як поступати з "гоями". Та й сам Гава — не взяв його кат — догадливий удався.

Вже тепер, хоч який молодий, він чув у собі доволі сили, щоб заткнути за пояс свого наставника, і не раз із жалем дивився на старого Фавля, що хоч який розумний та бувалий, а все-таки в шістдесятім році життя був так само бідний, як Гава в шістнадцятім.

Від староміських жидів Гава без труда розвідав усю історію і всю обстанову старого "чіпчаря". Дізнався, що він гадає віддавати заміж доньку, розпитав усе, що йому було треба, і про того будущего зятя і, вертаючи пішки до Дрогобича, старався всі ті відомості переробити в своїй голові і виробити собі ясний план для дальшого поступування. Поперед усього важне було те, що чіпці йшли в продажі дуже добре. Гава вже не продавав їх поблизько Дрогобича; він познайомився з крамарями в Стрию, Сколім, Борині, Турці, Рудках, Комарні і продавав їх за готові гроші цілі партії по п'ять та по десять штук, беручи не по 20, а по 40 крейцарів за штуку, котру крамарі продавали по 50 і по більше. Про "старі", дешеві чіпці Староміського лишилася лиш споминка, а проте "нові", жидівські чіпці йшли, як у воду, так що Гава деколи не міг настарчити на замовлення. Весь гешефт з чіпцями давав йому щотижня 10 з[олотих] р[инських] чистого зиску при дуже малих клопотах і видатках. Очевидна річ, що діло се було таке, що за ніщо в світі не слід було випускати його з рук.

З другого боку Гава міркував, що коли допустити родину Староміських, щоб стала на своїх ногах, то дуже легко може вийти таке, що родина та висковзнеться з його рук, або який-небудь другий жид

переб'є йому заробіток. Особливо лякався він майбутнього зятя, про котрого чув, що є хлопець тямущий, трудящий і запопадливий.

"Добре би було, якби він пропав собі куди-небудь до чорта в зуби, — міркував Гава, — або ось якби його взяли до війська!" Але в тій хвилині він згадав, що той майбутній зять перейшов уже всі три класи асентерункові, і пропадати йому більше нікуди й ні за чим. Треба було перепроситися з тим, що було, і Гава доконав цього в своїй голові дуже швидко.

— І чим же властиво він може стати мені на перешкоді?— скрикнув він майже весело. — Бідолах, жебрак, і до таких самих жебраків пристане, то й що з того вийде? Буде заробляти фірманкою, — знаємо ми, кілька він там заробить! І що то за заробок: нині є, а завтра поминай як звали! А коли зарібку не стане, то можна буде й його вкупі з другими в свої руки взяти. А се, значить, ще й ліпше для мене. Роботу і для него яку-небудь винайдемо. Добре, нехай і так буде! Нехай жениться, нехай іде на пристайство до тої каліки! Всі вони будуть робити на мене! — І при тім похилив він голову, немов затягав чимраз нові вузлики тої сіті, котрою хотів обмотати всю тоту нещасливу родину.

— Тільки поперед усього, Гава, — говорив він сам до себе жартовливо-навчаючим тоном, — не дуже квапся! Маєш час. Тільки не раптом! Не думай усе разом загарбати, а помаленьку! Тепер заробок добрий і для мене, і для них, нехай заробляють, нехай тішаться, се нічого не завадить. Хто знає, чи довго се потриває. А втім, чи потриває, чи не потриває, скоро побачиш, що їм гребінь починає відростати, зараз треба так зробити, щоби троха похуділи. То їм дасть пізнати, що на світі раз ведеться, другий раз ні. Потому знов їх троха підіймемо, вдячні будуть. А потому знов до землі. А там побачимо, що дасться далше зробити. Ни, ни, якось-то буде. Хіба би не цвіла, щоби не родила, он як!

— А поки що, — міркував далі Гава, — треба мати бачне око, вишукувати нові гешефти! А що ту гешефтів, і яких мудрих гешефтів! Бігме, боже, не розумію, як се так таки ніхто й не думає позабирати все те в свої руки! Наш брат жид позасідав по коршмах та по шинках, хлопів

розпоює та в бабів яйця й масло за дурничку купує і гадає, що вже бог зна яку штуку вдіяв. А що ж се за гешефт — яйця й масло! Тьфу! Ту гешефти зовсім не такі, самі напрошуються, треба тільки вміти до них узятися. От на горах бойки волів випасають, та й яких волів! Ай-ай-ай! Жиди купують ті воли на ярмарках і гонять до Відня! От дурні! Що з того за зиск можна мати? Зиск не бог зна який, бо бойка на ярмарку не ошукаєш, ціну він цабанить, як за рідного батька, і торгується, як оглашений. А нехай так по дорозі пара волів здохне, — яка величезна страта! Ні, гешефт є на волах, але не з того кінця. От якби того самого бойка так підійти, щоб йому здавалося, що воли його, а вони на ділі були б мої. Він би їх годував, пантрував і на ярмарок приводив, а я би їх продавав бойкові на горівку, а решту грошей собі в кишеню — фу! А там пара волів по чотириста, по п'ятсот ринських! От гешефт, не жаль сказати, що гешефт!

Гава аж очі прижмутив і губи зложив, немов ложку від меду облизував, — таким принадним і блискучим видався йому той новий гешефт, що виринав в його уяві поки що ще в неозначених обрисах, але, проте, в рожевому світлі.

VIII

Минуло півроку. Староміські жили мов у бога за дверми. Заробок не переривався, але, противно, навіть подвоївся після того, як Маринця, оце місяць тому назад, вийшла заміж за Андруся. Андрусь купив віз і пару добрих коней і возив дубові бруси для залізної дороги, що будувалася якраз тоді між Хировом і Добромилем, і притім заробляв дуже гарні гроші. Правда, за останні два місяці Гава замовляв уже менше чіпців, але замість того для якихось мазурських сіл показалися потрібні тонкі сітки, плетені так само, як чіпці, і уживані там замість шлюбних вельонів; сітки ті давали ще ліпший заробок, ніж чіпці.

Був гарний осінній день, коли Гава знову навістив хату Староміського. Навіть та стара хата під рукою молодого і господарного Андруся немов помолодшала і стала похожа на порядну господарську оселю. Але Гава

не глядів на ті обстанови. В очах його миготіли якісь огники, як у очах того кота, що готується скочити на намічену вже добичу.

— Добрий день вам, пане Староміський! — сказав Гава, входячи в хату.

— А, як ся маєш, Гаво?

— Зле ся маю, — відповів жидок, сідаючи на лаві. — Кепські торги.

— Е, що там, дасть бог, то й ліпші будуть.

— Може, колись і будуть ліпші, але тепер кепсько з нами. Знаєте, вже три неділі чекаю. Від трьох неділь ані одного чіпця не продав.

— Не може бути! — скрикнув Староміський напівжартівливо, не дуже-то вірячи Гавиним словам.

— Ба, не може бути, коли так є! Всі мають досить чіпців на тепер, ни, і що їм зробимо.

— Треба шукати де далі, де нас ще не знають.

— Шукав я, шукав, нічого не помагає. А я думаю, що на якийсь час треба перестати робити.

— Перестати робити! — скрикнув і собі ж тепер переляканий Староміський. — Тепер перестати робити, коли саме найліпша пора до роботи? Ціле літо, коли можна було в полі заробити і собі треба було хочдесь щось рушити, то ми сиділи за кроснами, а тепер, коли сама пора така, щоби сидіти дома, то маємо перестати робити? Ні, Гаво, жартуєш!

— Ни, але що ж я вам пораджу? — майже крізь сльози скрикнув Гава.
— Коли у мене ніхто чіпців не купує. Маю їх на складі три копії, і що з ними робити? А кільки я в них грошей вбухав, самі порахуйте!

— Але бійся бога, Гаво, що ж ми будемо робити?

— Ни, бог ласкав, і ви не загинете, — всміхаючись потішав Гава. —
Маєте, нівроки, такого доброго зятя, що тільки грошей заробляє при колії, то якось виживете. А може, за місяць, за другий і на чіпці знов покупу буде. Скоро тільки почнуть купувати, то будьте певні, що я зараз до вас зголошуся.

— Ну, але ті, що вже готові, що з ними буде?

— А багато їх маєте?

— Сорок штук.

— Га, що вже маю робити, мушу їх забрати. Нехай страчу, а слова додержу.

Гава взяв чіпці і заплатив гроші. Староміський стояв коло стола, позираючи на позасновувані кросна і на засумовані лиця дочок, і чухався в потилицю.

— Ні, Гаво, — сказав він наслідок рішуче, — то не може бути, щоби ми тепер перестали робити.

— Ни, то робіть, — відповідав Гава, здвигаючи плечима.

— Слухай, Гаво! Я думаю, чи так не буде добре. У нас є ту ще пару крейцарів наскладаних, накупимо матеріалу і будемо робити, а скоро купець кинеться, то ти будеш мати товар готовий.

Гаві тільки того й треба було.

— Що ж, коли хочете, то нехай і так буде. Та тільки я вам наперед повідаю, що не знаю, кілька часу треба буде чекати на купця.

— Що робити! Кілько треба буде чекати, то й почекаємо, а тим часом будемо робити. Адже ж на заробіток тепер нікуди не підемо, а дома дарма сидіти — гріх. А так роблячи, бодай надію будемо мати, що не дарма робимо.

Гава пішов від Староміських в дуже веселім настрої. Справа сама собою якось стала на таку дорогу, що легко було догадатися її неохобного кінця.

ІХ

Пройшло два місяці. Здавалось, що Гава зовсім забув о своїх давніх знайомих, не навідувався, ані одним словом не давав їм о собі знати.

Аж ось раз у понеділок, у препогану сльоту і студінь, спіткав він Староміського на дрогобицькім ринку. Старий, увесь оббризканий болотом, обшарпаний і піднепалий, згорбився і постарівся о яких десять літ. В закоценілій від студені руці держав він свою палицю з дзвінком, а на ній зв'язку чіпців. Ніхто не звертав на нього уваги, ніхто не підходив і не питав навіть, яка ціна його товару.

— Як ся маєте, пане Староміський? — обізвався Гава, наближаючись до старого.

— А, як ся маєш, Гаво! — проговорив Староміський якимось надламаним голосом.

— Ни, що там у вас чувати?

— Біда, Гаво! Доведеться нам усім на пні вмирати.

Як то вмирати! Защо вмирати? Пощо на пні вмирати?

— З нужди, з голоду! Зима йде, а в нас заробітку нема, хоч забийся!

— А то чому? Адже при колії тепер заробітки найліпші, платять добре.

— Що з того, коли зятеві один кінь відійшов! А одним конем із дому вибиратися ніщо.

— Один кінь відійшов! О, то зле! Треба купити другого.

— Ба, купити, але за що купити? Що було грошей, то ми видали на нитки, наплели тих проклятих чіпців, лежать того цілі купи, а ніхто купувати не хоче.

— А ви трібували самі продавати? — спитав Гава, ледве скриваючи своє злорадство.

— Що ж мав чоловік робити? — відповів Староміський, немовби звиняючись. — Носив я їх і до Самбора, і до Перемишля, і до Дрогобича, ніде ніхто і не дивиться. І що тепер робитоньки, що початоньки, вже й сам не знаю.

— І я не знаю, — відповів Гава, — і мої чіпці лежать.

— Видно, що нас бог зовсім опустив! — простогнав Староміський, ударившись об поли рукою.

— Ни, не кажіть так, пане Староміський, — навчаючим голосом сказав Гава, — не годиться таке говорити. Знаєте що, ходімо разом до

шинку, вип'ємо по скляночці пива; ogrіємося троха, бо ту холодно з біса, і поговоримо, може, знайдеться для вас яка рада.

Староміський радо пішов слідом за Гавою.

Перед ним замиготів промінь надії.

— Знаєте що, пане Староміський, — промовив Гава, коли вони трохи обігрілися і випили по склянці пива, — а багато ви маєте тих чіпців готових?

— Цілих п'ять кіп. Чіпці як золото, а що мені з них?

— Ніхто не купує?

— Сам бачиш, що ніхто.

— Я вам се давно казав. Ни, але що то тепер говорити, тепер треба яку пораду давати. А багато вам треба на коня?

— Та коби хоч якого харлака. Тепер на пашу тісно в наших сторонах, за тридцять ринських можна коня купити.

— Тридцять ринських — то сума, пане Староміський. Ни, але знаєте що, я вам дам тридцять ринських — за ваші чіпці.

— Як то за мої чіпці?

— Ни, так за всі п'ять кіп.

— Бійся бога, Гава! — скрикнув Староміський. — Адже я за самий матеріал двадцять п'ять срібла з докладом заплатив, а наша робота...

— Знаю се, знаю, але що ж я вам пораджу? Я і так тільки з доброго серця хочу вам допомогти. У мене ще тамті чіпці лежать, а сі я купую так, на видиму страту. П'ять кіп. Що я з такою купою пічну? А не хочете моєї помочі, то я вам з нею не набиваюся.

Староміський аж затремтів. Промінь надії, що блиснув було йому перед хвилиною, почав гаснути і тонути в памороці.

— Ні, Гаво!—лебедів він, обнімаючи своєю старечою рукою худий і жилавий лікоть Гави. — Я знаю, ти добрий хлопець, але бій же ся господа бога! Тридцять ринських за п'ять кіп чіпців, адже ж се виходить по десять крейцарів за чеpecь, якраз половина того, що варта товар.

— Знаю се, знаю, — уперто відповів Гава, — та що ж я можу на се порадити, коли того товару тепер навіть за півціни не продам.

— Ну, але переcheкаєш троха, то ще й з зиском продаси.

— Переcheкаєш! — скрикнув Гава мов ужалений. — Що то значить: переcheкаєш? А пощо мені чекати? Чекайте ви, коли вам так добре! Ви гадаєте, що я гроші роблю, що я господар на ґрунті, що я багач, то й можу чекати? Як нині не маю грошей, то мушу здихати з голоду, і ніхто мені не допоможе. Для мене чекати — смерть, ще гірше, ніж для вас.

— Ну, ну, Гаво, не гнівайся, — успокоював його Староміський, — я се так тільки сказав, не з злого серця. Ну, нехай уже буде по-твоєму, що маю робити! Адже ж не можу власними очима глядіти на гризоту дітей. Ох, Гаво, якби ти знав, яке там у нас пекло від того часу, як кінь відійшов!.. Серце крається. Діти плачуть, а зять ходить як одурілий, мало що головою о стіну не б'ється, ні розмови, ні роботи ніякої в хаті. Ще якби ми кого поховали з-поміж себе, то би так тяжко не було.

І дві грубі сльози повисли на сивих рісницях Староміського. Гава відвернувся, щоб не бачити тих сліз.

— Ни, — сказав він, перемовчавши пару хвиль, поки старий трохи впокоївся, — то як же буде з чіпцями? Пристаєте на мою ціну?

— Що вже маю робити, — зойкнув старий, — нехай і так буде. Тільки знаєш, Гава, не забувай за нас надалі! Дай нам заробіток, щоб ми не сиділи дармо, бо боюся, що при гризоті всі подуріємо.

— Е, бог з вами, пане Староміський, що вам там до голови приходить! Най нас усіх пан-біг боронить від того! А тепер слухайте, що я вам скажу. Я ту покличу писаря, зробимо контракт при свідках у нотарія, і я вам зараз дам гроші.

— А то пощо ще писати і нотареві платити? Хіба на слово мені не віриш?

— Ни, що там, віриш не віриш, усе то ліпше бути певним свого. А кошт увесь я сам понесу, то моя річ.

— Га, коли вже так хочеш, то нехай і так буде.

Гава живо найшов "покутного писаря", що сидів тут-таки в шинку і тут-таки за склянкою пива написав їм жаданий контракт. Гава казав дати ще дві склянки пива для себе і для Староміського і, поки писар шкрябав по папері, він завів з ним розмову ще про одне "дільце".

— А щодо дальшого заробітку, то справді не знаю вже, як маю братися до тої річі, — говорив Гава. — Хіба знаєте, що зробимо? Плетіть ви з мого матеріалу.

— Що ж, для нас то все одно.

— Я вам за роботу дам від штуки по вісім крейцарів.

— Вісім крейцарів, Гава? То замало.

— А мені бачиться, що не замало. Слухайте далше: щотижня зробите мені тридцять штук, — се вже мусить бути, чи буде торг на чіпці, чи ні. В такому разі заробите щотижня чисті два ринські, ще й 40 крейцарів. Мало — то мало, але самі признайте, що все-таки ліпше, ніж нічого. І не потребуєте всі робити. Одна дочка може дещо шити, друга прясти, чи як там. А скоро тільки покуп ліпший буде, ни, то вже, розуміється, і роботи буде більше, і зарібку більше. Ни, що ж, пристаєте?

Староміський повісив свою сиву голову. Чув він, яке ярмо накладує йому Гава на шию, але не бачив змоги обминути його і, недовго думавши, згодився на те, що виложив йому Гава.

— Ни, то й на те зробимо нотаріальний контракт.

— Контракт? А то яким способом?

— Ни, так попросту, напишемо, що тепер весь рік від нинішнього дня я маю вам щотижня давати матеріал щонайменше на тридцять чіпців, а як треба буде, то й більше, і за кожний готовий чеpecь маю вам платити по вісім крейцарів. А по році схочете мати далі зо мною діло, то добре, а ні, то ні. Думаю, що на те можете спокійно підписатися.

І Староміський справді підписався. Гава лиш стиха усміхнувся, радуючись з такого мудрого гешефту. Він же ж брехав перед старим; чіпці його йшли тепер ліпше, ніж коли-небудь уперед, особливо в гірських округах, і плата, яку йому удалось накинути на Староміського, забезпечувала йому два рази більший зиск, ніж досі. Живо збігав він за старим Фавлем і попросив його, щоб, яко опікун, за нього, малолітнього, підписав у нотаря контракт з Староміським.

Старий Фавель аж по колінах себе ляснув і зацмокав, коли Гава розповів йому про свій гешефт з чіпцями, про котрий він досі і нічогісінько

не чував від свого ученика, — так осторожно і крадькома вів своє діло Гава. Коли оба контракти були підписані і засвідчені нотарем, то Фавель, виходячи з канцелярії, з якимось подивом і з пошаною позирав на довгобразу, сухорляву і вертку постать свого вихованця.

— Ни, нівроку йому! — воркотів він. — Із нього, певне, щось велике буде. За моїх часів таких хлопців не бувало. І подумаєш, що йому ще вісімнадцять літ не минуло! Що то він покаже, як йому двадцять мине!

А Гава, сховавши за пазуху свого халата дорогоцінні документи, що віддавали в його руки на весь рік цілу міщанську родину, згадав заповіт свого батька і набожно прошептав:

— Хвала богу, і се добре на початок!